

YOSH FUTBOLCHILARNI TERMA JAMOALARGA SARALASHDA JAMOAVIY UYG‘UNLIK VA PSIXOEMOTSIONAL HOLATNING DIAGNOSTIK AHAMIYATI

O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

P.f.b.f.d (PhD), dotsent

O.X.Xasanov

Chirchiq, O‘zbekiston

Muallif bilan bog‘lanish uchun:

Email: xotabek889@gmail.com

Tel: +998 88699-13-31

Annotatsiya. Ushbu maqolada 13 dan 18 yoshgacha bo‘lgan futbolchilarni terma jamoalarga dastlabki saralash jarayonida jamoaviy uyg‘unlik va psixoemotsional holat ko‘rsatkichlarining diagnostik ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda futbolchining nafaqat individual psixofiziologik imkoniyatlari, balki jamoaga moslashuvi, guruhii jipslikka munosabati, emotsional barqarorligi va saralashga psixologik tayyorligini baholash maqsad qilingan. Jamoaviy uyg‘unlikni aniqlashda Sishor so‘rovnomasi, psixoemotsional holatni baholashda Lyusher testi hamda “Multipsixometr-05” apparatli-dasturiy majmuasi ko‘rsatkichlaridan foydalanildi. Natijalar dastlabki saralash bosqichida guruhii uyg‘unlik indeksi va psixoemotsional barqarorlik futbolchining jamoaviy faoliyatga moslashuvchanligini aniqlashda muhim diagnostik mezon bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: futbolchilarni saralash, jamoaviy uyg‘unlik, Sishor so‘rovnomasi, guruhii jipslik indeksi, psixoemotsional holat, Lyusher testi, sport psixologiyasi, psixofiziologik diagnostika.

Аннотация. В данной статье проанализирована диагностическая значимость групповой сплоченности и психоэмоционального состояния в процессе первичного отбора 13-18 летних футболистов в сборные команды. Цель исследования заключалась в оценке не только индивидуальных психофизиологических возможностей спортсмена, но и его адаптации к команде, отношения к групповой сплоченности, эмоциональной устойчивости и психологической готовности к отбору. Для определения групповой сплоченности применялась методика Сисшора, для оценки психоэмоционального состояния-тест Люшера и показатели аппаратно-программного комплекса «Мультипсихометр-

05». Полученные данные показывают, что индекс групповой сплоченности и психоэмоциональная устойчивость могут выступать важными диагностическими критериями адаптации футболиста к командной деятельности на этапе первичного отбора.

Ключевые слова: отбор футболистов, групповая сплоченность, методика Сишора, индекс групповой сплоченности, психоэмоциональное состояние, тест Люшера, спортивная психология, психофизиологическая диагностика.

Annotation. This article analyzes the diagnostic significance of group cohesion and psycho-emotional state in the primary selection of 13-18 year-old football players for national teams. The purpose of the study was to assess not only the athlete's individual psychophysiological potential, but also team adaptation, attitude toward group cohesion, emotional stability, and psychological readiness for selection. Seashore's group cohesion questionnaire was used to determine the group cohesion index, while the Lusher color test and indicators of the Multipsycometer-05 hardware-software complex were applied to assess psycho-emotional state. The findings suggest that group cohesion and psycho-emotional stability may serve as important diagnostic criteria for evaluating a young football player's readiness for team activity during the primary selection stage.

Keywords: football player selection, group cohesion, Seashore questionnaire, group cohesion index, psycho-emotional state, Lusher test, sport psychology, psychophysiological diagnostics.

Dolzarbli. Futbol taraqqiyotining hozirgi bosqichida yuqori natijaga erishish faqat jismoniy, texnik va taktik tayyorgarlik bilan belgilanmaydi. Ayniqsa, jamoaviy sport turlarida futbolchining jamoadoshlar bilan o'zaro hamkorligi, murabbiy ko'rsatmalarini qabul qilishi, guruhdagi rolini anglay olishi, umumiy jamoaviy maqsadga yo'naltirilganligi va psixoemotsional barqarorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Futbolchi o'yin davomida faqat individual harakat qilmaydi, balki doimiy ravishda jamoaviy qaror qabul qilish, jamoadoshlar bilan tezkor muloqotga kirishish va taktik vazifalarni umumiy tizimda bajarishga majbur bo'ladi [2,3,7].

Yosh futbolchilarni terma jamoalarga saralash jarayonida ko'p hollarda asosiy e'tibor jismoniy tayyorgarlik, texnik mahorat, tezlik va o'yin ko'rsatkichlariga qaratiladi. Biroq turli yosh davri futbolchining nafaqat sport ixtisoslashuvi chuqurlashadigan, balki jamoaga moslashish, o'zini guruhda tutish, emotsional holatini boshqarish va ijtimoiy-psixologik barqarorlikni shakllantirish bosqichi ham hisoblanadi. Shu sababli dastlabki saralashda futbolchining jamoaviy uyg'unlik darajasi va psixoemotsional holatini baholash muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo'ladi [1,5,8].

Futbolda jamoaviy uygʻunlik sportchilarning oʻzaro ishonchi, umumiy maqsadga intilishi, jamoa ichidagi psixologik yaqinlik va hamkorlikka tayyorligi bilan belgilanadi. Agar futbolchida individual qobiliyat yuqori boʻlsa-yu, lekin u jamoaviy muhitga moslasha olmasa, terma jamoa sharoitida oʻz salohiyatini toʻliq namoyon qila olmasligi mumkin. Shu jihatdan Sishor soʻrovnomasi asosida aniqlanadigan guruhiiy uygʻunlik indeksi dastlabki saralash bosqichida sportchining jamoaviy faoliyatga psixologik tayyorligini baholash imkonini beradi [2,5,9].

Psixoemotsional holat ham saralash jarayonida muhim diagnostik mezonlardan biridir. Yosh futbolchilarda xavotir, charchoq, vegetativ zoʻriqish, ish qobiliyati, avtonomlik va emotsional barqarorlik koʻrsatkichlari mashgʻulot va musobaqa jarayonida harakatlar samaradorligiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Shu sababli jamoaviy uygʻunlik va psixoemotsional holatni birgalikda baholash futbolchilarni terma jamoalarga dastlabki saralash jarayonini yanada obyektivlashtirishga xizmat qiladi [5,7,9].

Tadqiqot maqsadi: Tadqiqotning maqsadi yosh futbolchilarni terma jamoalarga dastlabki saralashda Sishor soʻrovnomasi asosida aniqlanadigan jamoaviy uygʻunlik indeksi va Lyusher testi orqali baholanadigan psixoemotsional holat koʻrsatkichlarining diagnostik ahamiyatini asoslashdan iborat.

Tadqiqot usullari. Tadqiqotda 13 dan 18 yoshgacha boʻlgan futbolchilarning jamoaviy uygʻunligi, psixoemotsional holati va dastlabki saralashga psixologik tayyorligini baholashga qaratilgan metodikalar majmuasidan foydalanildi. Jamoaviy uygʻunlikni aniqlashda Sishor soʻrovnomasi qoʻllanildi. Ushbu soʻrovnoma futbolchilarning jamoaga munosabati, guruhga mansublik hissi, jamoadoshlar bilan psixologik yaqinligi va umumiy jamoaviy faoliyatga tayyorligini baholash imkonini beradi.

Psixoemotsional holatni aniqlashda Lyusher ranglar testi va “Multipsixometr-05” dasturiy majmuasi koʻrsatkichlaridan foydalanildi. Lyusher testi orqali ish qobiliyati, charchoq, xavotir, avtonomlik, vegetativ koeffitsiyent, eksentriklik, geteronomlik va konsentriklik kabi indikatorlar baholandi. Ushbu koʻrsatkichlar sportchining emotsional holati, ichki zoʻriqishi, tashqi taʼsirlarga munosabati va psixologik barqarorligini aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari guruhiiy uygʻunlik indeksi va psixoemotsional holat koʻrsatkichlari asosida tahlil qilindi. Sishor soʻrovnomasi boʻyicha $IGS \geq 14$ ball ijobiy jamoaviy uygʻunlik koʻrsatkichi sifatida, $IGS \leq 13$ ball esa qoʻshimcha psixologik hamrohlik va qayta baholash zaruratini koʻrsatuvchi indikator sifatida talqin qilindi.

Tadqiqot vazifalari. Yosh futbolchilarda jamoaviy uygʻunlik darajasini Sishor soʻrovnomasi asosida baholash. Guruhiy uygʻunlik indeksining futbolchilarni dastlabki saralashdagi mezon sifatidagi ahamiyatini aniqlash. Lyusher testi va “Multipsixometr-05” koʻrsatkichlari asosida futbolchilarning psixoemotsional holatini tahlil qilish. Jamoaviy uygʻunlik va psixoemotsional holat koʻrsatkichlari asosida dastlabki saralashning psixofiziologik modelini ishlab chiqish.

Tadqiqot natijalari va uning muhokamasi. Tadqiqot natijalari yosh futbolchilarda jamoaviy uygʻunlik va jamoaga psixologik moslashuv koʻrsatkichlari yoshga bogʻliq holda bosqichma-bosqich shakllanib borishini koʻrsatdi. Sishorning guruhij jipslik indeksi futbolchilarning jamoaga qoʻshilganlik darajasi, guruh meʼyorlarini qabul qilishi, jamoadoshlar bilan hamkorlikka tayyorligi, oʻzini jamoaning muhim aʼzosi sifatida idrok etishi va umumiy sport maqsadlariga yoʻnalganligini baholash imkonini berdi. Sishor metodikasi boʻyicha guruhij jipslik 7 ball dan 25 ballgacha boʻlgan diapazonda baholandi. Mazkur shkala boʻyicha 7–10 ball past darajani, 11–15 ball oʻrtachadan past darajani, 16–20 ball oʻrtacha yoki yetarli darajani, 21–23 ball yuqori darajani, 24–25 ball esa juda yuqori darajani ifodalaydi. Past koʻrsatkichlar jamoaga nisbatan noqulay munosabat, guruh bilan identifikatsiyaning sustligi, guruh jozibadorligining pastligi va nizoli vaziyatlar yuzaga kelishi ehtimolini bildiradi. Yuqori koʻrsatkichlar esa jamoa bilan yaqqol identifikatsiya, oʻzaro ishonch, guruh meʼyorlarini qabul qilish va birgalikdagi faoliyatga ijobiy munosabat mavjudligini koʻrsatadi.

1-jadval.

Yoshli futbolchilarni Sishor indeksi koʻrsatkichning yosh guruhlarini boʻyicha tavsifiy-statistik natijalari (n=122)

Futbolchilar yoshi	n	Ball	D	Min–Max	Me	Daraja
13 yosh	62	6,85	,25	3–21	7,0	Oʻrtacha yetarli /
14 yosh	11	7,60	,01	4–22	8,0	Oʻrtacha yetarli /
15 yosh	11	8,95	,61	6–21	9,0	Oʻrtacha yetarli /
16 yosh	22	10,15	,11	5–23	10,0	Yuqori darajaga moyil oʻrtacha daraja

17 yosh	8	1 0,95	,10	1 9–23	1,0	Yuqori
18 yosh	7	1 2,15	,50	1 9–25	2,0	Yuqori

1-jadvalda 13–18 yoshli futbolchilarning Sishor metodikasi bo'yicha aniqlangan guruhiiy jipslik indeksi natijalari keltirilgan. Olingan ma'lumotlarda yosh ortishi bilan guruhiiy jipslikning o'rtacha ko'rsatkichlari izchil oshib borishi kuzatiladi. Xususan, 13 yoshli futbolchilarda mazkur ko'rsatkich $16,85 \pm 2,25$ ballni tashkil etgan bo'lsa, 14 yoshda $17,60 \pm 2,01$ ballga, 15 yoshda esa $18,95 \pm 1,61$ ballga yetgan. Ushbu yosh guruhlaridagi natijalar guruhiiy jipslikning o'rtacha yoki yetarli darajasiga mos keladi. Bu holat futbolchilarda jamoaga mansublik hissi va guruhiiy identifikatsiya shakllanganini, biroq hali to'liq barqarorlashmaganini ko'rsatadi.

16 yoshli futbolchilarda guruhiiy jipslik indeksi $20,15 \pm 2,11$ ballni tashkil etib, yuqori darajaga yaqinlashgan. Natijalarning 15–23 ball oralig'ida joylashgani ushbu yosh guruhidagi futbolchilarning jamoaga moslashuvi va guruh bilan identifikatsiyalanishida individual farqlar saqlanib qolganini bildiradi. Mazkur davrda futbolchilar jamoaviy vazifalar, o'zaro hamkorlik, rollar taqsimoti va umumiy sport natijasi uchun mas'uliyatning ahamiyatini chuqurroq anglay boshlaydilar.

17 yoshli futbolchilarda o'rtacha ko'rsatkich $20,95 \pm 1,10$ ball, 18 yoshli futbolchilarda esa $22,15 \pm 1,50$ ballni tashkil etib, guruhiiy jipslikning yuqori darajasiga mos kelgan. Ayniqsa, 17 yoshli futbolchilarda standart og'ishning nisbatan kichikligi ($SD=1,10$) guruh natijalarining bir xilligini va jamoaviy uyg'unlik xususiyatlarining barqarorlashganini ko'rsatadi. 18 yoshli futbolchilarda eng yuqori o'rtacha va median qiymatlar ($M=22,15$; $Me=22,0$) qayd etilgan. Bu yoshda jamoa bilan identifikatsiya, o'zaro ishonch, hamkorlikka tayyorlik hamda umumiy natija uchun mas'uliyat nisbatan yuqori darajada shakllanganini anglatadi.

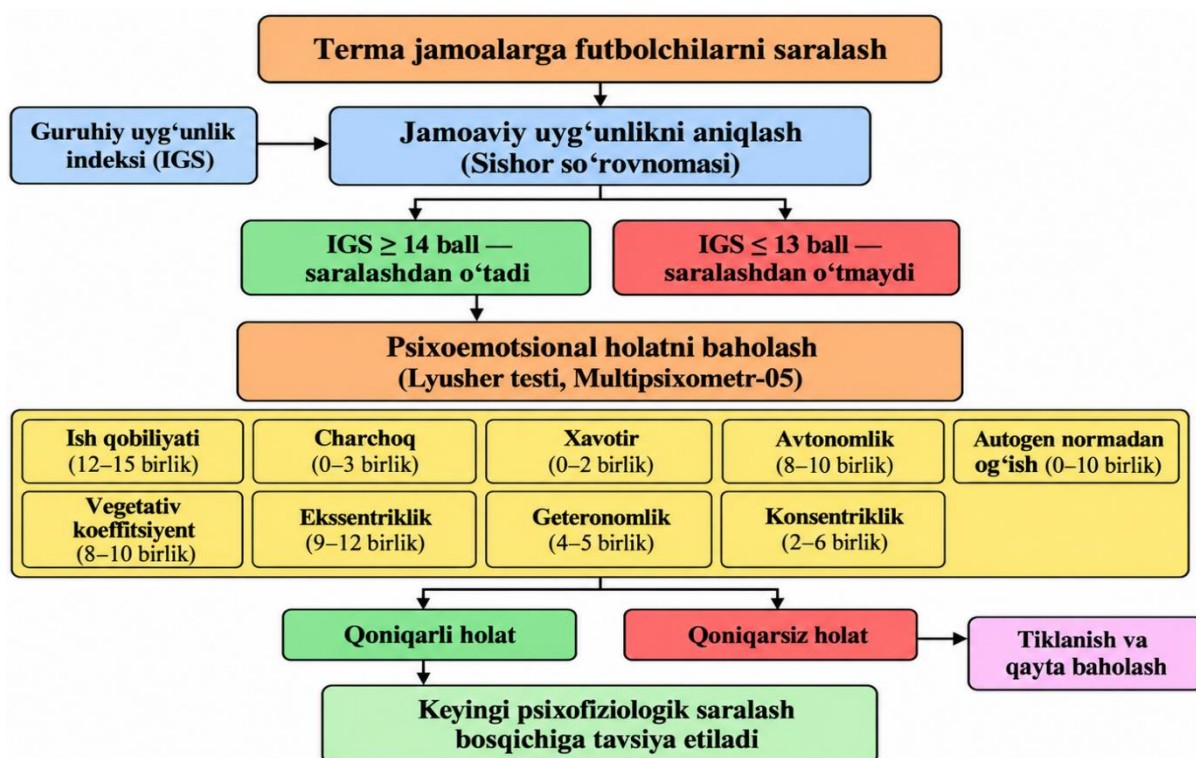
O'rtacha qiymatlar bilan medianalarning barcha yosh guruhlarida bir-biriga yaqinligi natijalar taqsimotida keskin nomutanosiblik mavjud emasligini ko'rsatadi. 12–13 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan davrda guruhiiy jipslikning o'rtacha ko'rsatkichi 5,30 ballga yoki boshlang'ich qiymatga nisbatan taxminan 31,5 foizga oshgan. Demak, tavsifiy statistik natijalar yosh va sport tajribasi ortishi bilan futbolchilarning jamoaga psixologik integratsiyasi hamda guruhiiy uyg'unligi bosqichma-bosqich rivojlanishini

ko'rsatmoqda. Biroq ushbu tendensiyaning yosh omilining statistik jihatdan ishonchli ta'siri sifatida baholash uchun dispersiya tahlili natijalari bilan tasdiqlash zarur.

Mazkur bosqichda sportchilarda "Biz" hissi, umumiy natija uchun mas'uliyat, musobaqa sharoitida o'zaro qo'llab-quvvatlash va jamoada qolishga bo'lgan motivatsiya kuchayadi. Terma jamoalarga saralash kontekstida bu juda muhim, chunki yuqori darajadagi jamoada individual mahorat bilan bir qatorda sportchining jamoaviy muhitga tez moslashishi, murabbiy talablarini qabul qilishi va jamoadoshlar bilan samarali o'zaro ta'sirga kirisha olishi ham katta ahamiyat kasb etadi.

Olingan natijalar asosida futbolchilarni dastlabki saralashda jamoaviy uyg'unlik va psixoemotsional holatni bosqichma-bosqich baholash modeli ishlab chiqildi. Mazkur model dastlab Sishor so'rovnomasi orqali guruh uy'g'unlik indeksini aniqlashni, so'ngra Lyusher testi va "Multipsixometr-05" ko'rsatkichlari orqali psixoemotsional holatni baholashni nazarda tutadi.

1-rasm. Futbolchilarni dastlabki saralashda jamoaviy uyg'unlik va psixoemotsional holatning diagnostik modeli

1-rasmga berilgan diagnostik modelga ko'ra, dastlabki saralash jarayonida avvalo Sishor so'rovnomasi asosida guruh uy'g'unlik indeksi aniqlanadi. $IGS \geq 14$ ball bo'lgan futbolchilar jamoaviy moslashuv nuqtai nazaridan keyingi saralash bosqichiga tavsiya etilishi mumkin. $IGS \leq 13$ ball bo'lgan futbolchilar esa avtomatik ravishda saralashdan chiqarilmasligi, balki psixologik hamrohlik, jamoaga moslashtirish va qayta baholash

bosqichiga yo'naltirilishi maqsadga muvofiqdir. Chunki past jipslik sportchining individual salohiyati yo'qligini emas, balki uning jamoaviy muhitga moslashuvida vaqtinchalik yoki rivojlantirilishi zarur bo'lgan jihatlar mavjudligini bildiradi.

Modelning keyingi bosqichida psixoemotsional holat Lyusher testi va "Multipsixometr-05" ko'rsatkichlari orqali baholanadi. Bunda ish qobiliyati 12–15 birlik, charchoq 0–3 birlik, xavotir 0–2 birlik, avtonomlik 8–10 birlik, vegetativ koeffitsiyent 8–10 birlik, eksentriklik 9–12 birlik, geteronomlik 4–5 birlik, konsentriklik 2–6 birlik va autogen normadan og'ish 0–10 birlik diapazonida talqin qilinadi. Ushbu me'yoriy ko'rsatkichlar futbolchining psixoemotsional barqarorligi, ichki regulyatsiyasi, funksional safarbarligi va saralash sharoitiga psixologik tayyorligini baholash imkonini beradi.

Jamoaviy uyg'unlik va psixoemotsional holatni birgalikda baholash dastlabki saralashning ikki asosiy yo'nalishini ochib beradi. Birinchi yo'nalish sportchining jamoaviy muhitga integratsiyalashuvi, jamoadoshlar bilan o'zaro hamkorlikka tayyorligi va guruhiiy identifikatsiyasi bilan bog'liq. Ikkinchi yo'nalish esa sportchining ichki emotsional holati, charchoq va xavotir darajasi, vegetativ zo'riqishi, ish qobiliyati va o'zini boshqarish imkoniyatlarini aks ettiradi. Shu jihatdan ushbu ikki blokning integratsiyasi futbolchilarni saralash jarayonida faqat tashqi o'yin ko'rsatkichlariga emas, balki sportchining psixologik tayyorgarligiga ham e'tibor qaratish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalarining muhim jihati shundaki, guruhiiy jipslikning yuqori bo'lishi har doim ham avtomatik ravishda yuqori sport natijasini kafolatlamaydi. Sport psixologiyasida jamoadagi jipslik va ishchan jipslik farqlanadi. Ijtimoiy jipslik jamoaning emotsional jozibadorligi, o'zaro simpatiya va muloqotdan qoniqish bilan bog'liq bo'lsa, ishchan jipslik umumiy maqsadga yo'naltirilganlik, rollar intizomi, taktik muvofiqlik, mas'uliyat va musobaqaviy hamkorlik samaradorligi bilan belgilanadi. Shu sababli Sishor indeksini futbolchilarni saralashda yagona hal qiluvchi mezon sifatida emas, balki kompleks diagnostika tizimining muhim psixologik indikatori sifatida talqin qilish zarur.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari futbolchilarni terma jamoalarga dastlabki saralashda jamoaviy uyg'unlik, guruhiiy jipslik va psixoemotsional holat ko'rsatkichlarini kompleks baholash zarurligini asoslaydi. Sishor indeksi futbolchining jamoaviy muhitga moslashuvchanligini, Lyusher testi va "Multipsixometr-05" ko'rsatkichlari esa uning psixoemotsional barqarorligi va funksional tayyorgarligini aniqlash imkonini beradi. Ushbu yondashuv saralash jarayonini yanada

obyektivlashtirish, sportchining individual va jamoaviy imkoniyatlarini birgalikda baholash hamda keyingi chuqurlashtirilgan psixofiziologik diagnostika bosqichiga nomzodlarni ilmiy asosda tavsiya etishga xizmat qiladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari turli yoshli futbolchilarda guruhiiy jipslik ko'rsatkichlari yosh ortishi bilan izchil rivojlanishini ko'rsatdi. Sishorning guruhiiy jipslik indeksi bo'yicha yosh guruhlari o'rtasida statistik ahamiyatli farqlar aniqlandi. Bu holat jamoaga mansublik, o'zaro ishonch, hamkorlik va umumiy natija uchun mas'uliyat futbolchilarning psixologik yetilishi bilan bog'liq ekanini tasdiqlaydi.

Sishor so'rovnomasi va Lyusher testi saralash jarayonida o'zaro to'ldiruvchi diagnostik vositalar hisoblanadi. Sishor so'rovnomasi futbolchining jamoaga qo'shilganligi va guruhiiy uyg'unligini aniqlasa, Lyusher testi uning ish qobiliyati, charchoq, xavotir, vegetativ va emotsional regulyatsiya holatini baholaydi. Shu sababli jamoaviy jipslik ko'rsatkichlarini psixoemotsional holatdan ajratilgan holda emas, balki kompleks ravishda talqin qilish maqsadga muvofiq.

Taklif etilayotgan modelga ko'ra, dastlab Sishor so'rovnomasi yordamida guruhiiy uyg'unlik baholanadi. IGS 14 ball va undan yuqori bo'lgan futbolchilar Lyusher testi hamda "Multipsixometr-05" asosidagi psixoemotsional baholash bosqichiga o'tkaziladi. Psixoemotsional holati qoniqarli deb topilgan sportchilar keyingi chuqurlashtirilgan psixofiziologik saralashga tavsiya etiladi. IGS 13 ball va undan past yoki psixoemotsional holati qoniqarsiz bo'lgan futbolchilarni saralashdan mutlaq chiqarish emas, balki ular uchun psixologik korreksiya, moslashtirish va qayta baholash choralarini belgilash tavsiya qilinadi. Mazkur bosqichli model terma jamoalarga saralashning obyektivligi va insonparvarligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Berengüí R., Carralero R., Castejón M.A., Campos-Salinas J.A., Cantón E. Values, motivational orientation and team cohesion amongst youth soccer players // International Journal of Sports Science and Coaching. – 2022. – Vol. 17, №5. – P. 1049–1058.

Yildirim S., Yildiz A., Türkeri Bozkurt H., Bilgin E., Yüksel Y., Kuruç Z. The associations of transformational leadership and team cohesion on the psychological health of young football players through basic psychological needs // Science and Medicine in Football. – 2024. – Vol. 8, №3. – P. 222–231.

Wrang C.M., Rossing N.N., Agergaard S., Martin L.J. The missing children: A systematic scoping review on talent identification and selection in football (soccer) // European Journal for Sport and Society. – 2022. – Vol. 19, №2. – P. 135–150.

Fuhre J., Øygard A., Sæther S.A. Coaches' criteria for talent identification of youth male soccer players // *Sports*. – 2022. – Vol. 10, №2. – Article 14.

Wachsmuth S., Feichtinger P., Bartley J., Höner O. Psychological characteristics and future success: A prospective study examining youth soccer players at different stages within the German talent development pathway // *Journal of Applied Sport Psychology*. – 2024. – Vol. 36, №2. – P. 276–300.

Kelly A.L., Williams C.A., Jackson D.T., Turnnidge J., Reeves M.J., Dugdale J.H., Wilson M.R. Exploring the role of socioeconomic status and psychological characteristics on talent development in an English soccer academy // *Science and Medicine in Football*. – 2024. – Vol. 8, №3. – P. 251–259.

King M., Brown M., Cox J., McLellan R., Towlson C., Barrett S. Talent identification in soccer: The influence of technical, physical and maturity-related characteristics on a national selection process // *PLOS ONE*. – 2024. – Vol. 19, №3. – Article e0298359.

Zhao J., Xiang C., Kamalden T.F.T., Dong W., Luo H., Ismail N. Differences and relationships between talent detection, identification, development and selection in sport: A systematic review // *Heliyon*. – 2024. – Vol. 10, №6. – Article e27543.

Barracough J., Grecic D., Harper D. The assessment and development of psychosocial skills and characteristics on the male youth football academy development pathway: A narrative review // *International Journal of Sport and Exercise Psychology*. – 2025. – P. 1–29.